№ 42 Մարտի 14 (26) 1880 Մարտի 14 (26) № 42

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարվանը 6 ռուբլ։ Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Ռացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մեր հրդեհները։—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Շուշուց։ Նամակ Շամախուց։ Նամակ Բաքուից։ Նամակ Խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Թիւրքիա։ Յունաստան։ Աւստրո-Ունգարիա։—«Մշակի» հեռագիրներ։ — Յայտարարութիւններ։ — Բանասիրական։ Խնթը։

ՄԵՐ ՀՐԴԵՀՆԵՐԸ

—

Թիֆլիսում աւելի և աւելի յաճախ կրկնվող հրդեհները, կասկած յարուցանելով հասարակութեան մէջ, թէ կրակը դիտամբ են դցում մեր պատուելի վաճառականները, ստիպում են մեր տեղական ամբողջ մամուլը խօսել հրդեհներին առաջն առնելու միջոցների վրա։

«Մշակը» վաղուց է արդէն առաջարկել էր, որ կրակի դէմ ապահովութեան ընկերութիւնների ագէնտները ապահովացնէին մեր վաճառականների ապրանքները միայն այն ժամանակ, երբ վաճառականը գոնէ հինգ տարի առուտուր է արել և հինգ տարվայ նրա առևտրի շրջական կապիտալի միջին գումարը յայտնի է արդէն. բացի սորանից մենք առաջարկեցինք որ արգելվի ապահովացնել այն վաճառականի ապրանքները, որ առևտրական կանոնաւոր մատեաններ չունի։

Ռուս «Обзоръ» լրագիրը այժմ գրեթէ նոյն է առաջարկում, այն է որ բացի կրակի դէմ ապահովութեան ընկերութիւնների ագէնտներից, քաղաքային վարչութեան ներկայացուցիչներն էլ գնահատէին ապրանքների արժողութիւնը։

Այդ բոլոր միջոցները, իսկապէս, պէտք է գործ դրվէին և այն ժամանակ, երբ հրդեհները այդքան յաճախ չէին կրկնվում և այդքան սպառնալի չէին։ Բայց ինչպէս միշտ, մենք այն ժամանակ խիստ և ազդու միջոցների վրա ենք մտածում, երբ վտանգը արդէն մեծ է....

Իսկ այժմ, հապա թէ այդ սովորական և օրինաւոր միջոցներն էլ կարող են օգնել, երբ հրդեհները մեզ մօտ դառնում են մի տեսակ վարակիչ հիւանդութիւն....

Վարակիչ, տարափոխիկ հիւանդութիւնների ժամանակ, առհասարակ, այսինքն այն ժամանակ, երբ վտանգը մեծ և սպառնալի է, գործ են դրվում արտակարգ միջոցներ....

Այդ պատճառով այժմ ցանկալի է, որ կառավարութիւնը առհասարակ արգելի մեզ մօտ խանութների մէջ ապրանքների կրակի դէմ ապահովացնելը։

Եւ այն ժամանակ, կը տեսնէք որ մեր բոլոր յարգելի վաճառականները շատ զգոյշ կը դառնան և հրդեհները այնուհետև էլ չեն պատահի։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

—

26 փետրվարի

«Մշակ» լրագիրը կարդալով Վասպուրականում եղած սովի մասի, պարտաւորութիւն համարեցինք օգնել ըստ կարեաց մեր սովատանջ եղբարց, և բացինք ստորագրութիւն։ Մի քանի օրվան մէջ հաւաքվեցաւ երկու հարիւր յիսուն և վեց ռուբլի քսան կոպէկ, որից գուրս գալով փոստի ծախք 2 ր. 20 կ., մնացեալն, երկու հարիւր յիսուն և չորս ռուբլ ուղարկելով ձեզ, կը խնդրենք խոնարհաբար հացնել ուր հարկն է։ Նոյնպէս խնդրենք հրատարակել նուիրատուաց անունները։

Մ. Իւզբաշեանց 2 ր., Հ. Ղալամեանց Ա. 2 ր., Մուսայելեանց 1 ր., Մ. Լալազարեան 1 ր., Ն, Տէր-Մկրտչեանց 1 ր., Բ. Ղուլեան 1 ր., Ս. Մկրտչեան 1 ր., Ց. Ղոնդաղսաղեան 1 ր., Մ. Կոստակեան 2 ր., Ն. Օհանեան 1 ր., Ա. Մկրտչեան 1 ր., Բ. Յովհաննէսեան 1 ր., Բ. Յովհաննէսեան 1 ր., Հ. Բարուտչեան 1 ր., Ց. Ներսէսեան 1 ր., Ց. Սարգսեան 1 ր., Մ-հի Շահկեալտեան 1 ր., Կ. Դաւթեան 1 ր., Գ. Տէր-Իսահակեան 1 ր., Ս. Գասպարեան 1 ր., Հ. Քարհանեան 1 ր., Ա. Առաքելեան 1 ր., Ց. Գէորգեան 1 ր., Շ. Սարգսեան 1 ր., Մ. Առստամեան 1 ր., Ս. Ավէքսանեան 50 կ., Կ. Աղաբէկեան 50 կ., Ա. Տէր-Մրտչեան 1 ր., Ի. Տէր-Իսրայէլեան 1 ր., Գ. Տէր-Գրիգորեան 1 ր., Մ. Բ. Մալիեան 1 ր., Մ. Շահնազարեան 1 ր., Գ. Ղարաբէկեան 50 կ., Ս. Ստեփանեան 50 կ., Ց. Պողոսեան 50 կ., Ա. Առաքելեան 1 ր., Բ.

—Ինչ բան, հարցրեց աղջիկը նոյնպէս մեղմ ձայնով։

—Ցետոյ կը տամ, բայց ոչ ոք պէտք է չը տեսնէ....

Լալան կրկին ժպտաց և հեռացաւ։

Վարդանը քսան և հինգ տարեկան երիտասարդ էր, բարձրահասակ, ամուր կազմուածքով և դէմքի խոշոր գծագրութեամբ, որ չէր կարելի ասել, թէ գեղեցիկ էր։ Նրա մեծ, սեղրակ աչքերը աւելի աւազակային արտայայտութիւն ունէին, իսկ փոքր ինչ ուռած շրթունքի վրա միշտ կարելի էր նշմարել մի դառն հեգնութիւն։ Նրա շարժուածքի համարձակութիւնը և ճարպկութիւնները գործի մէջ իսկոյն ցոյց էին տալիս մի չափազանց մարմնական ուժ։ Իսկապէս որտեղացի էր նա, կամ ինչ տեսակ անցեալ էր ունեցել,—այս կողմերում ոչ ոք չը գիտէր։ Միայն նրա մասին խօսվում էին շատ բաներ, որ լաւ վկայութիւն չէին տալիս նրա վարքի մասին։ Նրան համարում էին մի գիշերի փախած մարդ, որ կեանքի ամեն մթին խորշերում մտել ու դուրս էր եկել։ Մի ժամանակ նա մի վանքում էր եղել, որպէս սարկաւագ և միաբան. մի ժամանակ վարժապետ էր եղել. բայց թէ ինչ պատճառով թողեց վանքը և դարձաւ,—յայտնի չէր։ Միայն նրա վանքային և դպրոցական կեանքից պատմվում էին այնպիսի անեկդոտներ, որ յատկանիշ էին մի տարապայման բնաւորութեան։

Բայց ինչ որ ճշմարիտ էր, այն էր, որ Վարդանը յայտնի էր այս կողմերում, որպէս մի նշանաւոր մաքսախոյս (կանտրաբանդիստ)։ Նա ունէր այդ պարապմունքին յարմար բոլոր պայմանները՝ արիութիւն, ճարպկութիւն և սատանայական խելք։ Մշտապէս վտանգների և արկածների հետ պատերազմելով, նա սեպհականել էր իրան երկաթի հաստատամտութիւն աներկիւղ քաջասրտութեան հետ։

Կար մի ուրիշ բան ևս։ Ոչ միայն Թօմաս էֆէնդին Վարդանին խենթ էր համարում, բայց, թէ Օ... գիւղում և թէ նրա շրջակայքում նա ճանաչված էր մականունով «խենթ»։ Ինչ բանի մէջ էր նրա խենթութիւնը։ Վարդանը յիմար տղայ չէր. նա շատ կարդացել էր, նա շատ բազմակողմանի գիտութիւններ ունէր։ Նա բաւական ճանաչում էր Ռուսաստանի գրականը, գոնէ հինգ տարի առուտուր է արել և հինգ տարվայ նրա առևտրի շրջական կապիտալի միջին գումարը յայտնի է արդէն. բացի սորանից մենք առաջարկեցինք որ արգելվի ապահովացնել այն վաճառականի ապրանքները, որ առևտրական կանոնաւոր մատեաններ չունի։

Ռուս «Обзоръ» լրագիրը այժմ գրեթէ նոյն է առաջարկում, այն է որ բացի կրակի դէմ ապահովութեան ընկերութիւնների ագէնտներից, քաղաքային վարչութեան ներկայացուցիչներն էլ գնահատէին ապրանքների արժողութիւնը։

Այդ բոլոր միջոցները, իսկապէս, պէտք է գործ դրվէին և այն ժամանակ, երբ հրդեհները այդքան յաճախ չէին կրկնվում և այդքան սպառնալի չէին։ Բայց ինչպէս միշտ, մենք այն ժամանակ խիստ և ազդու միջոցների վրա ենք մտածում, երբ վտանգը արդէն մեծ է....

Իսկ այժմ, հապա թէ այդ սովորական և օրինաւոր միջոցներն էլ կարող են օգնել, երբ հրդեհները մեզ մօտ դառնում են մի տեսակ վարակիչ հիւանդութիւն....

Վարակիչ, տարափոխիկ հիւանդութիւնների ժամանակ, առհասարակ, այսինքն այն ժամանակ, երբ վտանգը մեծ և սպառնալի է, գործ են դրվում արտակարգ միջոցներ....

Այդ պատճառով այժմ ցանկալի է, որ կառավարութիւնը առհասարակ արգելի մեզ մօտ խանութների մէջ ապրանքների կրակի դէմ ապահովացնելը։

Եւ այն ժամանակ, կը տեսնէք որ մեր բոլոր յարգելի վաճառականները շատ զգոյշ կը դառնան և հրդեհները այնուհետև էլ չեն պատահի։

Գ. Ա.

ԽԵՆԹԸ

ԱՐԿԱԾՆԵՐ ՎԵՐՋԻՆ ՌՈՒՍ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՑ ՀԱՑԱՍՏԱՆՈՒՄ

—

ԺԴ.

Թօմաս էֆէնդին դեռ մի քանի օր մնալու էր ծերունի խաչի տանը. նա իր գործերը Օ...գիւղում բոլորովին չէր վերջացրել։

Ծերունի խաչի տանը ամեն տարի մի քանի անգամ յայտնվում էր մի ուրիշ հիւր ևս. դա մի երիտասարդ էր Արարատայ գաւառից, որ գնում էր խաչից ոչխարներ, եղներ, բուրդ, պանիր, իւղ և տանում էր Ալէքսանդրապոլի կամ Երևանի կողմերում ծախելու։ Իսկ փոխարէնը նա բերում էր այնպիսի վաճառքներ, որ այս կողմերում չը կային, օրինակ, հագուստի համար զանազան տեսակ գործուածներ, չիթ, կտաւ, մահուդ, թէյ, շաքար, կոֆէ և այլ զանազան մանրուքներ։ Քաղաքներից հեռու գտնված գիւղերի համար, որպէս էր Օ... գիւղը, մեծ կարևորութիւն ունեն այսպիսակ մանր վաճառականները։ Նրանք տալիս են գիւղացուն այն, ինչ որ պէտք է նրա համար, և փոխարէնը առնում են այն, ինչ որ գիւղացին ինքը հեռու տեղեր տանելու և վաճառելու համար չատ արգելքներ ունի, մանաւանդ մի այնպիսի երկրում, ուր քարվանի բանուկ ճանապարհներ չը կային, և աւազակների երկիւղից յարաբերութիւնները համարեա կտրված էին։

Ամեն անգամ, երբ յայտնվում էր այդ երիտասարդը, մեծ ուրախութիւն էր պատճառում ծերունի խաչի տանը։ Նա այն աստիճան ընտանեցած էր, որ բոլորը վարվում էին նրա հետ, որպէս իրանց գերդաստանի անդամներից մէկի հետ։ Մտնելով Օ...գիւղը, նա իր փոքրիկ քարվանը, որ բաղկացած էր մի քանի բեռնակիր գրաստներից, ուղիղ քշում էր դէպի ծերունու տունը, բեռները ցած էր բերում և այնտեղ չաթներով մնում էր, մինչև իր առևտուրը վերջացնելով, կրկին ճանապարհ էր ընկնում։

Թօմաս էֆէնդու գալուց մի օր յետոյ յայտնվեցաւ երիտասարդը. նա հանդիպեց կապալառուին խաչի տան դրանը, երբ իր բեռները ցած էր բերում ձիաներից։

—Ա՛, դու այստեղ ես, ասաց երիտասարդը մօտենալով էֆէնդուն, և անդադար երեսը խաչակնքելով։—Ա՛խ, սատանայի երես տեսայ, էլ այս անգամ իմ գործը չի յաջողվի....յանուն Հօր և Որդւոյ....

Էֆէնդին խիստ ախորժակով ծիծաղելով, բռնեց երիտասարդի ձեռքը, և ուղիղ նրա երեսին նայելով, ասաց.

—Խենթ ես, խենթ, ես հազար անգամ ասել եմ, որ դու խենթ ես։—Լաւ, դու այն ասա, ռօմ բերել ես ինձ համար։

—Մի քիչ զգոյշար եմ բերել, որ խմես, և այդ խեղճ գիւղացիները քո ձեռքից ազատվեն, պատասխանեց երիտասարդը նոյնպէս ծիծաղելով։

Այնտեղ հաւաքված էին մի քանի գիւղացիներ, որոնք օգնում էին երիտասարդին բեռները ձիերից ցած բերելով և ներս տանելով։ Էֆէնդին նկատեց, որ անպատշաճ էր խենթի հետ գիւղացիների առջև այսպիսակ կատակներ անել, շուտով հեռացաւ, ասելով, որ գիւղումը գործեր ունի, և աւելացրեց, թէ ճաշը միասին կուտեն։

—Քեզ հետ հաց ուտելը մեղք է, ասաց նրան երիտասարդը։

—Ախար էշի պոչը ոչ կերկարի և ոչ էլ կը կարճանայ,—քո խելքն էլ այդպէս է, պատասխանեց կապալառուն։—«Էշին Երուսաղէմ էլ տանես, էլի էշ կը մնայ», երբէք մուղդուսի չի դառնայ, աւելացրեց նա։

—Ա՛խ, երբ որ դու սկսեցիր քո էշավարի առակները, էլ վերջ չը կայ, ասաց երիտասարդը և երեսը շուռ տուեց։

Էֆէնդին հեռացաւ։

Արդէն ծերունի խաչի տան մէջ մեծից մինչև փոքրը լսել էին, որ Վարդանը եկել է—այսպէս էր երիտասարդի անունը,—և անհամբերութեամբ սպասում էին, մինչև նա իր բեռները կը բաց անէր։ Ո՞վ ասես նրան մի բան չէր պատուիրել բերելու իր համար։ Նա բեռները տարաւ և դարսեց տան սրահի մէջ, և ահա վրաթափվեցաւ խաչի տան ամբողջ բանակը։ Մէկը հարցնում էր. «բերեցիր իմ պատուիրած կօշիկները». միւսը հարցնում էր. «բերեցիր իմ պատուիրած գլխարկը»—մի խօսքով, ամեն կողմից մի ձայն էր լսվում, և ամեն կողմից պահանջումներ էին անում, և մինչև անգամ փոքրիկ երեխաներն, նրա փէշերից բռնած, զանազան բաներ էին պահանջում և հանգստութիւն չէին տալիս։

—Բերել եմ, բերել եմ, պատասխանում էր երիտասարդը,—ամենիդ ուզածը բերել եմ։

—Դէ՛ տուր, դէ՛ տուր, ձայն էին տալիս ամեն կողմից։

—Ցօ սատանի լակոտներ, ասում էր երիտասարդը,—թողէք մի հանգստանամ, յետոյ բեռներս բաց կանեմ, ինչ որ ուզում էք, կը տամ։

—Հիմայ, հիմայ, կրկնում էին ամեն կողմից։

Ցանեցրեք այնքան սովորել էին Վարդանին, որ այլ ևս ուշադրութիւն չը դարձրին նրա վրա, և սկսեցին իրանք բաց անել հակերը։ Երբ կապերը և փաթաթները արձակեցին, այնուհետև բոլորը վրաթափված, սկսեցին խլխլել պահանջած իրեղէնները։ Երիտասարդը հեռու կանգնած, բարեսրտութեամբ նայում էր նրանց ուրախութեան վրա, և ծիծաղելով ասում էր.

—Ա՛յ, ձեր տունը չը քանդվի, քրդերն էլ այդպէս չեն թալանում վաճառականի ապրանքները։

Բայց միայն մէկը, որ մօտ չեկաւ նրա հակերին, դա Սատեփանիկը կամ այժմեան Լալան էր։ Նա հեռու կանգնած, նայում էր և երբեմն ժպտում էր։ Երիտասարդը մօտեցաւ նրան և հարցրեց.

—Դու ինչու մի բան չես վեր առնում։

—Ինչ վեր առնեմ....պատասխանեց նա կարմրելով։

Եւ իրաւ, ինչ վեր առնէր նա։ Նրա կեղծ և ծպտեալ տղայութիւնը վաղուց արդէն ճանաչել էր նրան, իսկ աղջկայ պատկանող մի բան նա վեր առնել կարող չէր։ Վարդանը հասկացաւ նրա միտքը և հաղիւ լսելի ձայնով ասաց.

—Ես քեզ համար մի լաւ բան եմ բերել։

—Ինչ բան, հարցրեց աղջիկը նոյնպէս մեղմ ձայնով։

—Ցետոյ կը տամ, բայց ոչ ոք պէտք է չը տեսնէ....

Լալան կրկին ժպտաց և հեռացաւ։

Վարդանը քսան և հինգ տարեկան երիտասարդ էր, բարձրահասակ, ամուր կազմուածքով և դէմքի խոշոր գծագրութեամբ, որ չէր կարելի ասել, թէ գեղեցիկ էր։ Նրա մեծ, սեղրակ աչքերը աւելի աւազակային արտայայտութիւն ունէին, իսկ փոքր ինչ ուռած շրթունքի վրա միշտ կարելի էր նշմարել մի դառն հեգնութիւն։ Նրա շարժուածքի համարձակութիւնը և ճարպկութիւնները գործի մէջ իսկոյն ցոյց էին տալիս մի չափազանց մարմնական ուժ։ Իսկապէս որտեղացի էր նա, կամ ինչ տեսակ անցեալ էր ունեցել,—այս կողմերում ոչ ոք չը գիտէր։ Միայն նրա մասին խօսվում էին շատ բաներ, որ լաւ վկայութիւն չէին տալիս նրա վարքի մասին։ Նրան համարում էին մի գիշերի փախած մարդ, որ կեանքի ամեն մթին խորշերում մտել ու դուրս էր եկել։ Մի ժամանակ նա մի վանքում էր եղել, որպէս սարկաւագ և միաբան. մի ժամանակ վարժապետ էր եղել. բայց թէ ինչ պատճառով թողեց վանքը և դարձաւ,—յայտնի չէր։ Միայն նրա վանքային և դպրոցական կեանքից պատմվում էին այնպիսի անեկդոտներ, որ յատկանիշ էին մի տարապայման բնաւորութեան։

Բայց ինչ որ ճշմարիտ էր, այն էր, որ Վարդանը յայտնի էր այս կողմերում, որպէս մի նշանաւոր մաքսախոյս (կանտրաբանդիստ)։ Նա ունէր այդ պարապմունքին յարմար բոլոր պայմանները՝ արիութիւն, ճարպկութիւն և սատանայական խելք։ Մշտապէս վտանգների և արկածների հետ պատերազմելով, նա սեպհականել էր իրան երկաթի հաստատամտութիւն աներկիւղ քաջասրտութեան հետ։

Կար մի ուրիշ բան ևս։ Ոչ միայն Թօմաս էֆէնդին Վարդանին խենթ էր համարում, բայց, թէ Օ... գիւղում և թէ նրա շրջակայքում նա ճանաչված էր մականունով «խենթ»։ Ինչ բանի մէջ էր նրա խենթութիւնը։ Վարդանը յիմար տղայ չէր. նա շատ կարդացել էր, նա շատ բազմակողմանի գիտութիւններ ունէր։ Նա բաւական ճանա-